

דף מקורות (22) בשר מתרובת (ב) (שלח, תשפ"ג)

סיכום השיעור הקודם

בשיעור הקודם סקרתי את הדיון המרכזי על בשר מתרובת: כאשר המצדדים להיתר גורף גורסים שיש לדמות את הבשר המתרובת לגילטין שיש בו פנים חדשות ולדעתם ניתן להקל כמעט באופן גורף (כמובן בתלוי כיצד לבסוף ייצרו אותו). לעומתם המחמירים סברו או שיש להחמיר בגילטין (ובעצם לדחות את סברת פנים חדשות) או שמקרה זה חמור מגילטין.

על אף שלא אמרתי זאת במפורש לענ"ד קשה להחמיר כאן יותר מאשר בגילטין, אולם נכון ומומלץ כן לעשות מאמץ לייצר בשר שיהיה כשר לכל הדעות שהרי גם בנושא גילטין אין זה סוגיה מוכרעת ומסכמת לגמרי.

בסוף השיעור הזכרתי את הדיון על טעמי המצוות, הראתי שהרב דבר ליאור ראה בו שיוקל וכך טען גם הרב סתיו, גם הרב אריאל שהחמיר הגיב לדברים אך טען שצריך זהירות בטעמי המצוות ולא נכון להעמיס את כל דיני כשרות רק על צער בעלי החיים ויש להם תפקיד נרחב בעידון האדם.

בעקבות השאלות בסוף השיעור הקודם ארחיב שלושה נושאים נוספים: טעמי המצוות, בשר בחלב, וביטול ברוב.

טעמי המצוות

א. בבלי סנהדרין כא"ע"א

משנה. לא ירבה לו נשים - אלא שמנה עשרה. רבי יהודה אומר: מרבה הוא לו, ובלבד שלא יהו מסירות את לבו. רבי שמעון אומר: אפילו אחת ומסירה את לבו - הרי זה לא ישאנה, אם כן למה נאמר לא ירבה לו נשים - דאפילו כאביגיל.
גמרא. למימרא דרבי יהודה דריש טעמא דקרא, ורבי שמעון לא דריש טעמא דקרא? והא איפכא שמעינן להו, דתניא אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה שנאמר לא תחבל בגד אלמנה דברי רבי יהודה רבי שמעון אומר עשירה ממשכנין אותה ענייה אין ממשכנין אותה ואתה חייב להחזיר לה ואתה משיאה שם רע בשכנותיה ואמרינן מאי קאמר הכי קאמר מתוך שאתה ממשכנה אתה חייב להחזיר לה ואתה משיאה שם רע בשכנותיה אלמא רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא ורבי שמעון דריש טעמא דקרא.

בעלמא רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא ושאני הכא דמפרש טעמא דקרא מה טעם לא ירבה לו נשים משום דלא יסור לבבו ורבי שמעון אמר לך מכדי בעלמא דרשינן טעמא דקרא אם כן לכתוב קרא לא ירבה לו נשים ולישתוק ואנא אמינא מה טעם לא ירבה משום דלא יסור לא יסור למה לי אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זו לא ישאנה אלא מה אני מקיים לא ירבה דאפילו כאביגיל:

ב. רמב"ם מלווה ולווה ג, א

אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה לא בשעת הלואה ולא בשעת הלואה ולא על פי ב"ד שנאמר ולא תחבול בגד אלמנה, ואם חבל מחזירין ממנו בעל כרחו ואם תודה לו תשלם ואם תכפור תשבע, אבד המשכון או נשרף קודם שיחזיר לוקה.

ג. אנציקלופדיה תלמודית כרך כ, [טעמא דקרא] טור תקעה - תקעת

במקום שבאו ליתן טעם לדבר של תימה, כתבו ראשונים שלדברי הכל דורשים טעמא דקרא לחלק בדין, שכן אמר רבה: מפני מה אמרה תורה מודה - במקצת* הטענה ישבע, חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, ופירשו ראשונים שאף לחכמים שאין דורשים טעמא דקרא בא רבה לפרש למה אינו נאמן בלא שבועה במיגו* שהיה יכול לכפור הכל, או שנלמד מכאן שאין אומרים מיגו, אלא שאין זה מיגו לפי שאין אדם מעיז לכפור הכל, הואיל וחבירו מכיר בשקרו, לפיכך במקום שאין חזקה זו, כגון בבנו של בעל חובו, פטור משבועה מפני שהוא כמשיב אבדה, שהרי יכול להעז פניו ולכפור. וכן להסוברים שלא אמרו שכופר הכל פטור משבועה אלא במלוה ולא בפקדון, או שלא נאמר אלא בטענה ששייכת במלוה, כגון כפירה והודאה ולא בטענת נאנסו, חזקה זו היא טעם לפטור של כופר הכל, שכיון שאין אדם מעיז לכפור הכל, הרי זו הוכחה שאומר אמת, לפיכך לא נאמרה אלא במלוה, לפי שאין אדם מעיז פניו בפני זה שעשה לו טובה, או אף בפקדון בדבר שחברו יודע אם אומר אמת, אבל באופן שמעיז, אף כופר הכל חייב שבועה.

במקום שהטעם הוא פשוטו של מקרא, כתבו ראשונים שלדברי הכל דורשים טעמא דקרא, כגון באיסור לא תחסם שור בדישו, שפשוטו הוא שהתורה לא הזהירה אלא לטובת הבהמה, לפיכך נסתפקו בגמרא בבהמה שהיתה אוכלת ומתרת - שיש לה חולי מעים והחטים קשים לה - אם עובר בלא תחסום, ופשוטו שאינו עובר, אף על פי שרואה את המאכל ומצטער, לפי שלא הקפידה תורה אלא על הנאתה, והרי אינה נהנית.

וכן במצות קבורת מת, שנאמר: כי קבר תקברנו וגו', שנסתפקו באם ציוה שלא יקברוהו אם שומעים לו, והדבר תלוי אם טעם הקבורה הוא משום בזיון - של המת, או משפחתו - או משום

האם יש מקום להתחשב בכך בדיון על דבר חדש?

א. בשר בחלב

ד. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן כז

... ומאחר שנתבאר שבעצם אין מקום לאסור אף העור בחלב אף להפמ"ג ורק שהוא איסור גזרה בעלמא על העור שנתבשל לדידה ולא על הטעם, מסתבר בפשיטות שהדזעלאטין היוצא מהעור אף אם נימא שנעשה לו טעם ונו"ט בהחלב שנתבשל עמו מותר, משום דהא לא שייך לאסור דבר היוצא מדבר האסור יותר מדבר האסור עצמו וטעם כעיקר אמרו ולא שטעם יותר מן העיקר וממילא אין לאסור מצד איסור בשר בחלב, ומצד הגזרה בעלמא שגזרו על העור לומר שיהיה בכלל זה נמי גזרה על הדזעלאטין שיצא ממנו בהיתר שלא לבשלו בחלב ודאי לא שייך כיון דנשתנה ולא ניכר כלל שבא מעורות ופנים חדשות באו לכאן...

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן כז
... ובפרט לשיטת הטי"ז סימן צ' ס"ק י"ב שלא אסרו בתרי דרבנן וקושית הדגמ"ר מעוף כבוש בחלב שאסור תירץ החת"ס שם וכן ביד אברהם עיין שם, ולכן אף להפמ"ג שגוף העור אוסר לבשל ולאכול בחלב אין לאסור הדזעלאטין שנעשה מהעור לבשלו ולאכלו בחלב, ובפרט שיותר נוטה שאף בעור גופו ליכא איסור דלא כהפמ"ג רק שראוי להחמיר כהפמ"ג שודאי יש לסמוך ע"ז שכתבתי ולהתיר את הדזעלאטין לבשלו ולאכלו בחלב אף אם נותן טעם.

ה. הרב צבי רייזמן, תחומין לד, עמ' 111-110

הפוסקים שדנו בכשרות הגילטין (לעיל פרק ו) התייחסו בדבריהם לשאלה נוספת, האם ג'לטין המופק מעצמות בהמה טהורה, מותר באכילה ובבישול עם חלב.
רבי אהרן קוטלר כתב שכיוון שלגילטין בעצמו אין טעם, וטעמו אינו ניכר בתערובת, אין איסור לערבם עם חלב (שו"ת 'משנת רבי אהרן' ח"א יו"ד סי' טז). והוסיף הרב קוטלר, שאפילו אם הגילטין נותן טעם, אין לאסור לאוכלו עם חלב כיוון שהטעם היוצא מלחלוחית עצמות אינו אסור משום בשר בחלב. בדומה כתב גם הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות-משה יו"ד ח"א סי' לז), שכן עור ושליה אינם נחשבים כבשר כלל לענין זה, והעור שנתייבש - "כיון שנתייבש, לא נשאר בו טעם לאסור החלב".

לפי זה, דין תא גזע שנלקח מבהמה טהורה, ואין בו כל טעם בשר, וכמובן שטעמו לא ניכר כלל, הוא כדין העצמות שמופק מהן ג'לטין, ואין בו איסור בשר בחלב....

אם תא הגזע נלקח מבהמה טמאה, ודאי שאין בו איסור בשר בחלב, שהרי משנה מפורשת היא (חולין ח, ד): "בשר בהמה טמאה בחלב בהמה טהורה, מותר לבשל ומותר בהנאה", וכך נפסק להלכה ברמב"ם (ה' מאכלות אסורות ט, ג) ובשו"ע (יו"ד פז, ג). וכתב בבית-יוסף (יו"ד פז, ג) שגם מדרבנן אין איסור לבשל בשר בהמה טמאה עם חלב, שכן "לא היה להם ענין לאסור מדבריהם, אחר שכבר הוא אסור ועומד מן התורה משום בשר טמא או משום חלב טמא".

נמצא אפוא, שאם הבשר המשובט הופק מתא שנלקח מבהמה טמאה, אין כל איסור לאוכלו עם חלב או אף לבשלו עם חלב.

ב. מראית עין

ו. שולחן ערוך יורה דעה פז, ג

אינו נוהג אלא בבשר בהמה טהורה בחלב בהמה טהורה, אבל בשר טהורה בחלב טמאה, או בשר טמאה בחלב טהורה, מותרים בבישול ובהנאה. ובשר חיה ועוף, אפילו בחלב טהורה, מותר בבישול, ובהנאה; ואף באכילה אינו אסור, אלא מדרבנן. אבל דגים וחגבים, אין בהם איסור, אפילו מדרבנן.

הגה: ונהגו לעשות חלב משקדים ומניחים בה בשר עוף, הואיל ואינו רק מדרבנן. אבל בשר בהמה, יש להניח אצל החלב שקדים, משום מראית העין, כמו שנתבאר לעיל סימן ס"ו לענין דם.

ז. ש"כ שם, ס"ק ו

ונהגו לעשות חלב משקדים כו' הואיל כו'. כלומר ולי"ד לדם דגים ס"ס ס"ו שמותר לגמרי ואפ"ה אם כנסו בכלי אסור מפני מראית עין אא"כ יש בו קשקשים שניכר שהוא דם דגים דהתם דם גופיה אסור מדאורייתא הילכך הרואה יאמר דאכיל דם בהמה שאסור מדאורייתא אבל בשר עוף בחלב ממש הוא מדרבנן וליכא למיחש למראית העין ולכן בשר בהמה בחלב שהוא אסור מדאורייתא יש להניח אצלו שקדים כדי שלא יחשוב הרואה שהוא חלב ממש וכ"כ בת"ח שם סוף כלל ס"ב ולפ"ז צ"ל דמיירי בבישול דאי לאו הכי אפילו בשר בהמה ליכא איסורא דאורייתא וא"צ להניח שקדים וכן מוכח בת"ח שם להדיא ע"ש ובסימני ת"ח אבל מהרש"ל פכ"ה סי' נ"ב למד

אלעזר גולדשטיין

מהך דדס דגים דבפורים וכיוצא בו שרגילים לאכול תרנגולת בחלב שקדים שאסור אם לא שיניח שקדים אצלו בתוכו ובצידין להיכירא ובפרט גבי בשר עוף דאיכא למיחש טפי שלא ידמו לומר בשר עוף בחלב שרי אפי' מדרבנן כר"י הגלילי עכ"ל וכן הסכימו האחרונים וכן נלפע"ד (שוב בא לידי סי' באר שבע ומצאתי שפסק נמי הכי) דהא אפילו במידי דרבנן חיישינן למראית העין בכמה דוכתי ומהם בש"ס פרק במה בהמה (דף נ"ד) ולא בזוג אף על פי שהוא פקוק משום דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא פירש"י לשוק למכור והיינו מראית העין וכדאיתא בפי' במה אשה (סוף דף ס"ד) והוא מוסכם מכל הפוסקים וכמו שנתבאר בא"ח סי' ש"ה אף על פי שאיסור מקח וממכר בשבת אינו אלא מדרבנן וכמ"ש בא"ח ובח"מ ס"ס רל"ה וכן מוכח בהדיא בתוס' בכתובות פ' אף על פי (דף ס' ע"א) ד"ה ממעכן כו' דאפי' במידי דרבנן חיישי' למראית העין והכי משמע בדוכתי טובי :

ח. שו"ת יחווה דעת חלק ג סימן נט

אלא שהגאון בעל פרי חדש יצא לישע סברת הרמ"א, שבאמת מעיקר הדין אין לנו להוסיף על מה שנאמר בתלמוד לאסור משום מראית העין, כי אין לנו לחדש גזירות מדעתנו, שאם כן בואו ונאסור לאכול בשר חיה בלא ניקור החלב, כדי שלא יחשדוהו שאוכל בשר בהמה עם חלבו. וכן כיוצא באלה. ולכן די לנו לאסור בשר בהמה עם חלב שקדים, אבל בשר עוף בחלב שקדים שהוא מדרבנן אין לאסור ע"כ...

שלא גזרו חז"ל משום מראית העין אלא כגון שתיית דם דגים שכנסו בכלי, כמבואר בכריתות (כ"א ע"ב) שאין הדבר מצוי, והרואה לא יתלה שזהו דם דגים, אלא יחשוב שהוא דם בהמה ועוף שאסורים, וכן חלב אשה הכנוס בכלי אינו מצוי, ואם יאכלנו עם בשר יחשדוהו שאוכל בשר בחלב, כמו שכתב הרשב"א בתשובה חלק ג' (סימן רנ"ז), ולכן חששו לאסור משום מראית העין, אבל חלב שקדים שהוא מצוי ורגילים לבשלו עם בשר, והוא מוטעם מאד, אין לחוש בו משום מראית העין כלל, ועוד שחלב שקדים לא נקרא חלב, אלא מי פירות, ולא משום שיש לו דמיון לחלב במראהו נאסור לבשל בו חלב, והרי יין אדום מאד דומה לדם ולא נאסר משום מראית העין. ולא אסרו אלא דם דגים הכנוס בכלי, שנקרא דם, אבל חלב שקדים אין עליו שם של דם אלא מי פירות, ולכן אין לנו לאסור משום מראית העין ע"כ... בסיכום: מותר לשתות חלב סינטטי אחר ארוחה בשרית. וכן גלידה מחלב סינטטי לאחר ארוחה בשרית. ואין לחוש בזה משום מראית העין.

ט. הרב צבי רייזמן, תחומין לד עמ' 111-110

מעתה, גם באכילת בשר משובט עם חלב, אין לחשוש לאיסור מראית עין, וזאת משני טעמים: ראשית - אין לחדש לאסור מדעתנו מפני מראית העין, זולת מה שמפורש בש"ס; ושנית - בשר משובט אינו "בשר גמור" (ולא זו בלבד אלא שהוא "מיא בעלמא"), ונקרא "בשר" בשם מושאל בלבד. דומה הוא לשניצל סויה או לחלב מן הצומח, שלא נאסרו מפני מראית עין מאחר שאינם בשר וחלב באמת, אלא נקראו כך בשם מושאל.

י. הרב יהודה בצלאל שפיץ, תחומין לה עמ' 196

אבל יש חידוש נוסף של הכרתי-ופלתי (שם, ח), שכל הפוסקים הסכימו לו, שבדבר שהוא נפוץ ורגיל אין חוששים למראית עין. וכן כתבו הרא"ש (נידה פ"ט) וטושי"ע ורמ"א (יו"ד רצח, א) בעניין תערובות צמר עם משי או קנבוס, וכן נקטו פוסקי זמננו בעניין שניצל סויה או גלידה פרווה, שאין בהם איסור מראית עין לגבי דיני בשר בחלב כיוון שהם שכיחים. ובענייננו, כיוון שכל קציצת המבורגר מהסוג המדובר עולה 325,000 דולר, מסתמא שעדיין קיים בה חשש למראית עין.

יא. הרב יעקב אריאל, תחומין לה עמ' 192

החומרים האחרים המאפשרים את התרבות הבשר אינם מבטלים את התאים הבסיסיים שהם המתרבים. הבשר המדובר הוא ריבוי מזורז של תאים קטנים בדרך הדומה לטבעית ולכן דינו ככל בשר רגיל. כל עוד הבסיס הוא דבר אחר - הבשר אסור. לכשהמצאה זו תתפתח ניתן יהיה לייצר בארץ בשר כשר על בסיס של תאים כשרים. אולם יהיה לו דין בשר לכל דבר, כגון לעניין בישול בחלב וכדו'.

ג. ביטול איסורים

יב. הרב צבי רייזמן, תחומין לד עמ' 106-103

דיני ביטול איסור בתערובת לח בלח נתבארו בהרחבה בסוגיות הגמרא ובפוסקים, וסוכמו להלכה בקצרה בדברי הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות טו, יז): שאר איסורין שבתורה כולן, כגון בשר שקצים ורמשים וחלב ודם וכיוצא בהן - שיעורן בששים. כיצד? כזית חלב כליות שנפל לתוך ששים כזית מחלב האליה, הכל מותר. נפל לפחות מששים, הכל אסור. וכן אם נפל כשעורה חלב, צריך שיהיה שם כמו ששים שעורה, וכן בשאר איסורין. וכן פסק השו"ע (יו"ד צח, א).

אלעזר גולדשטיין

הטעם לביטול איסור בשישים מבואר בדברי התוס' (חולין צח, ב ד"ה לחומרא), ש"קים להו דביותר משישים למר פוסק הטעם". טעם זה הובא להלכה בדברי הטי"ז (יו"ד צח, ג): "במין באינו מינו צריך ששים מן התורה, כיון שמרגישים בהיתר טעם האיסור", וכן פסק הש"ך (יו"ד צח, ו). [5]

ולפי זה בנדון דידן, אפילו אם להכנת הבשר המשובט נלקח תא שאסור לאוכלו - בין אם משום שנלקח מבהמה שאינה טהורה, בין אם משום שהוא נחשב כאבר מן החי - התא לא יאסור את הבשר. שכן ודאי שבתערובת התא עם שאר המרכיבים (חלבונים, סוכרים, חומצות, שמנים ואצות ים) יש שישים היתר כנגד האיסור, שהרי התא אינו ניכר לעין כלל, ועל כן התא האסור מתבטל בהיתר.

...

למעשה, מקורו של הטעם המורגש בבשר המשובט הוא בשאר החומרים שנתערבו עם התא, ולא בתא עצמו, ועל כן הוא אינו אוסר את התערובת. [6]

...

אין כוח בתא לבדו להעמיד את התערובת, שהרי התא עצמו אינו בעל חיות כלל. רק תערובת התא עם השומנים, החלבונים והסוכרים, ורק הנחתו על מצע אצות הים, מאפשרות להעמיד את התערובת. וכיוון שיש בתוספות הללו שישים כנגד התא, מסתבר שהתא בטל בשישים. [7]

...

מחמת שלוש סיבות אלה נראה שאין בייצור הבשר המשובט משום ביטול איסור לכתחילה - שהרי עירובו של האיסור בהיתר לא נעשה כדי לבטל את האיסור, אלא כדי לקיים את התא ולגרום להכפלתו; וכן העירוב נעשה על ידי נכרי; ויש גם לצרף את הספקות הנותרים שעמדנו עליהם לעיל, שהרי מותר לבטל לכתחילה ספק איסור.

יג. הרב בצלאל שפיץ, תחומין לה עמ' 196

לאחרונה הוברר שהמציאות שונה מהמתואר במאמר. לפני מספר חודשים פורסם שהמרכיב שבו גודלו תאי הגזע הוא "דם עגלים טרי". אם תאי הגזע הושרו בתוך הדם יותר מ-24 שעות, הרי הם נחשבים כ'כבוש כמבושלי', ואסור לאוכלם לפחות מדרבנן.

ועוד, אם הדם משמש כדבר מהותי בגידול, הוא נחשב כ'דבר המעמיד' ואינו מתבטל. ואף אם הדם ייחשב כ'זה וזה גורם', כיוון שתאי הגזע שרויים בתוך הדם, אין יותר משישים כנגדו.

ולפי זה, אם יתברר שפרסום זה נכון, תתעוררנה בעיות הלכתיות מורכבות נוספות, בטרם ניתן יהיה להכשיר לאכילה את קציצות תאי הגזע.

יד. הרב יעקב אריאל, תחומין לו

הרב צבי רייזמן (במאמרו הני"ל) מתיר בשר מתורבת, בין היתר משום שהתא הראשוני מתחלק ומתרבה ומתבטל ברוב התאים החדשים שהתרבו ממנו, והתוספת מרובה על העיקר פי כמה וכמה. ואם הבשר המתורבת מיוצר בחו"ל, מן הסתם ע"י נוכרים ולשם נוכרים, אין בו משום ביטול איסור לכתחילה והוא כשר.

הר"צ רייזמן הביא את תשובת הרדב"ז (ח"ג סי' תתקעח) שאוסר לקנות מגוי איסור שהתערב ברוב היתר משום שעצם הקנייה ממנו נחשבת לביטול איסור לכתחילה, ואת הפוסקים המובאים בדרכי-תשובה (ק"ח, אות כ) שמתירים, והכריע כדעתם. [2]

הרב יהודה שפיץ (בתחומין לה) חולק על הר"צ רייזמן וסובר שמכיוון שמדובר במעשה קבוע של נכרים לבטל איסור ברוב, אין להקל, ובפרט כשהם יודעים שגם יהודים נזקקים לתוצרתם. [3]

לענ"ד כל הדיון של ביטול ברוב לא רלבנטי לענייננו, כי האיסור עצמו מתרבה וכל היוצא ממנו אסור כמוהו ואין כאן ביטול בדבר אחר.

אמנם הר"צ רייזמן מניח שמכיון שמוסיפים שומנים וחומרים נוספים ומגדלים את התאים על מצע של אצות, כל החומרים הנוספים האחרים הם הרוב והאיסור בטל בהם. אולם הנחה זו אינה מדויקת. צודק הר"י שפיץ הטוען שהחומרים האחרים רק מאפשרים לתאי הגזע להתרבות. המוצר הסופי הוא תוצר ישיר של התאים הראשוניים, האסורים, והם המרכיבים הבלעדיים שלו. לכן המוצר הסופי אסור כמותם.